

PERSPEKTIVE IMPLEMENTACIJE
EVROPSKIH STANDARDA
U PRAVNI SISTEM SRBIJE

Knjiga 5
Zbornik radova

Priredio
Prof. dr Stevan Lilić

Beograd, 2015

**PERSPEKTIVE IMPLEMENTACIJE EVROPSKIH STANDARDA
U PRAVNI SISTEM SRBIJE – KNJIGA 5**

Priredivač

Prof. dr Stevan Lilić

Izdavač

Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu
Centar za izdavaštvo i informisanje

Za izdavača

Prof. dr Sima Avramović, dekan

Urednik

Prof. dr Dragan M. Mitrović

Izdavanje zbornika pomoglo je
Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

© Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2015

Sva prava zadržana. Nijedan deo ove knjige ne može biti reprodukovano, presnimavano ili prenošeno bilo kojim sredstvom – elektronskim, mehaničkim, kopiranjem, snimanjem ili na bilo koji drugi način bez prethodne saglasnosti autora i izdavača.

www.ius.bg.ac.rs

CIP – Каталогизacija у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

340.137(4-672EU:497.11)(082)

PERSPEKTIVE implementacije evropskih standarda u pravni sistem Srbije : zbornik radova. Knj. 5 / priredio Stevan Lilić. – Beograd : Pravni fakultet, Centar za izdavaštvo i informisanje, 2016 (Beograd : Službeni glasnik). – 357 str. ; 24 cm. – (Biblioteka Zbornici)

Na spor. nasl. str.: Perspectives of Implementation of European Standards in the Serbian Legal System. – Tekst lat. i ćir. – Tiraž 150. – Str. 9–10: Predgovor / urednik ; Forward / editor. – Napomene i bibliografske reference uz tekst. – Summaries.

ISBN 978-86-7630-600-8

1. Лилић, Стеван [уредник] [аутор додатног текста] а) Право – Хармонизација – Европска унија – Србија – Зборници

COBISS.SR-ID 222013964

RODNA NERAVNOPRAVNOST U POLITICI - SLUČAJ SRBIJE

Apstrakt: Bitna karakteristika političkih procesa poslednjih decenija jeste porast broja žena na mestima odlučivanja. Žene su danas, više nego ikada u prošlosti, ušle zajedno sa muškarcima u javnu sferu politike, dospele do izbornih položaja i zauzele značajno mesto na lestvici političke moći. Autor polazi od činjenice da se ti procesi u Srbiji odvijaju na protivrečan način. Uprkos formalno-pravnim mogućnostima priznavanja političkih prava ženama i načelu zabrane diskriminacije, nije prestala da postoji „piramidalna zakonitost“, po kojoj, sa porastom količine moći i nivoa odlučivanja, opada učešće žena u javnom i političkom životu. Iz ovako definisanog okvira problema autor je nastojao da osvetli sledeća tri pitanja: (1) Pravno-politički status žena „de iure“ i „de facto“, (2) Rodni stereotipi i slika žena u politici, i (3) Demokratska tranzicija i ženska politička prava u Srbiji. Njegov zaključak je da je Srbija poslednjih godina učinila značajne korake u sprečavanju političke diskriminacije žena. Međutim, uprkos normativnom okviru, visokim standardima i deklarativnoj retorici o ravnopravnosti žena u politici, još uvek se susrećemo sa pojavama njihove neravnopravnosti i diskriminacije.

Ključne reči: pravno-politički status žena; rodni stereotipi, rodna segregacija, politička participacija žena, sprečavanje diskriminacije žena.

1. Uvod

Politička prava žena u domaćoj literaturi društvenih nauka retko kada su poseban predmet naučnog saznavanja i objašnjenja. U teorijskim raspravama

---

* Dr Jovica Trkulja, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Rad je rezultat istraživanja u okviru projekta *Perspektive implementacije evropskih standarda u pravni sistem Srbije* (179059), koji podržava Ministarstvo nauke Republike Srbije. Redigovno predavanje održano na Školi rodne ravnopravnosti, koja je u organizaciji Gender centra vlade Republike Srpske i Univerziteta u Istočnom Sarajevu, održana na Palama 9-13. maja 2014. godine.

žene su, po pravilu, tretirane kao marginalan i nevidljiv fenomen, tako da u njima izostaju kategorije roda ili ženskog identiteta i iskustva. Retke su studije iz sociologije, prava, ekonomije i politikologije u kojima je rodna (ne) ravnopravnost u politici poseban predmet naučnih istraživanja i saznanja. Takva marginalizacija političkih prava žena ima za posledicu ignorisanje i eliminisanje čitavog korpusa „ženskog pitanja” iz diskursa društvenih nauka. Ovakav pristup i tretman „ženskog pitanja” je neodrživ, jer na početku XXI veka bitno se menja slika žena u politici u kojoj su žene više nego ikada u prošlosti ušle u javnu sferu i doživele društvenu promociju.

Poslednjih godina sa porastom broja žena na mestima odlučivanja ističe se potreba za sticanjem znanja o rodnoj ravnopravnosti i socijalnim relacijama žena i politike, kako bi i žene bile priznate kao subjekti društvenog života. Pretpostavka za to je reorganizacija znanja i preispitivanje kategorijalnog aparata iz rodne perspektive, kako bi se konceptualizovali složeni prostori društvene realnosti u kojoj su žene diskriminirane.

U tom kontekstu nameću se brojna pitanja i dileme o rodnoj (ne)ravnopravnosti žena u politici: Zašto nema više žena u politici? Zašto ih nema na mestima političkog odlučivanja i u centrima političke moći? Zašto žene pokazuju manju zainteresovanost od muškaraca za politički angažman i rad u političkim institucijama? Zašto postoji diskrepanca između pravno-političkog statusa žena „de iure” i „de facto”? Zašto su žene uprkos formalnoj zastupljenosti u političkim institucijama, još uvek na marginalnoj poziciji po broju i uticaju? Zašto se prisutnost žena u političkom životu, po pravilu smanjuje ukoliko se ide od dna ka vrhu političke piramide.¹

Tek predstoji napor da se putem celovitih, multidisciplinarnih istraživanja ponude odgovori na ova pitanja, da se osvetle problemi diskriminacije žena u politici, kao i mogućnosti i putevi prevazilaženje stereotipa, predrasuda i zabluda o ženama u politici.² Ovaj rad predstavlja pokušaj da se prikaže društveni položaj žene u reprezentativnoj političkoj sferi, na nivou njihove aktivne participacije u organima vlasti. To se čini analizom individualnog položaja žene na važnim mestima političke moći. Bavljenje profesijom političarki je u našem društvenom i kulturnom kontekstu i postojećoj političkoj praksi tra-

1 Natalija Žunić, „Rodni stereotipi u politici“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, LXIII, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, Niš, 2012, str. 282.

2 Jedno od retkih multidisciplinarnih istraživanja je urađeno u Institutu za noviju istoriju Srbije i objavljeno 1998. godine: *Srbija u modernizacijskim procesima XIX i XX veka (Položaj žene kao merilo modernizacije*, knjiga br. 2), Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, 1998.

dicionalno neprihvatljivo. Iz ovako definisanog okvira problema, nastojaću da osvetlim sledeća tri pitanja: (1) Pravno-politički status žena „de iure” i „de facto“, (2) Rodni stereotipi i slika žena u politici, i (3) Demokratska tranzicija i ženska politička prava u Srbiji.

2. Pravno-politički status žena „de iure” i „de facto”

1. Kao što je poznato, žene su tokom istorije odsutne iz javnog političkog života. Dugotrajna borba žena u XIX i XX veku za političku emancipaciju rezultirala je ženskim pokretima koji su postali proizvod i pratilac društvenih i političkih promena. Svi ti pokreti isticali su zahtev za oslobođenje žene od nejednakog položaja i podređenosti u raznim oblastima društvenog života i za sticanje jednakih političkih i građanskih prava. Međutim, osvajanje političkih, posebno biračkih prava bio je spor i dugotrajan proces. Jednakost žena prema izbornim zakonima u SAD i Engleskoj javlja se tek posle Prvog svetskog rata, u Francuskoj i drugim evropskim zemljama posle Drugog svetskog rata.

Tokom narednih decenija intenziviran je proces zabrane diskriminacije žena u različitim oblastima. Analize i statistički podaci pokazuju da je od pedesetih godina XX veka politika kao javno polje prerasla, od mesta zabrane za žene, u mesto participacije i rada, oblast u kojoj se ostvaruje njena društvena afirmacija. U tom cilju doneti su brojni međunarodni dokumenti o ženskim političkim pravima:

(1) *Na globalnom sistemu ljudskih prava u okviru OUN*: Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (1948), Konvencija o političkim pravima žena (1952), Deklaracija o eliminisanju svih oblika diskriminacije prema ženama (1967), Deklaracija o ravnopravnosti između žena i muškaraca (1988), Pakt o građanskim i političkim pravima i opcioni protokol (1976), Pakt o socijalnim i ekonomskim pravima i opcioni protokol, Konvencija protiv svih oblika diskriminacije nad ženama, (1975), Konvencija protiv svih oblika diskriminacije žena (1979), Konvencija o političkim pravima žena, Pekinška deklaracija i akcioni plan (1995), Milenijumska deklaracija UN (2000), Rezolucije Saveta bezbednosti 1325 (2000.), 1820 (2008.), 1889 (2009.).

(2) *Evropski regionalni sistem ljudskih prava*: Preporuka Saveta Evrope o promovisanju pozitivne akcije za žene (1984), Rezolucija Saveta Evrope o promovisanju jednakih mogućnosti za žene (1982), Rezolucija Saveta Evrope o uravnoteženom učešću muškaraca i žena u odlučivanju (1995), Deklaracija

Saveta Evrope o ravnopravnosti žena i muškaraca (1997), Evropska konvencija o zaštiti ljudskih i građanskih prava, Evropski kodeks ponašanja lokalnih i regionalnih izabranih predstavnika (1999), Rezolucija Evropskog parlamenta o ženama u odlučivanju (2003), Rezolucija o rodnoj kvoti za kandidate za sudije Evropskog suda za ljudska prava (2004 i 2005), Rezolucija o uvođenju načela rodne ravnopravnosti na lokalni i regionalni nivo (2004), Rezolucija Evropskog parlamenta o ženama u međunarodnoj politici (2006).

(3) *Normativne garancije rodne ravnopravnosti na nivou nacionalnih zakonodavstava*: Ustav i garancije rodne ravnopravnosti, Zakon o ravnopravnosti polova i garancije rodne ravnopravnosti, Zakon o zabrani diskriminacije.

(4) *Subsidijerno zakonodavstvo i garancije rodne ravnopravnosti*: radno zakonodavstvo, zakoni o izborima, kazneno zakonodavstvo, porodično zakonodavstvo, zakoni o zdravstvenoj zaštiti; zakoni o socijalnoj zaštiti).

Zahvaljujući ovim dokumentima pravni status žena „de iure” u Evropi je u drugoj polovini XX veka unapređen i normativno zaokružen. Danas su svi ustavi, izvedeni iz univerzalnih principa jednakosti u Deklaraciji prava čoveka i građanina 1789. i polaznog stava da se svi „Ljudi rađaju i žive slobodni i jednaki u pravima. Društvene razlike mogu biti zasnovane samo na zajedničkoj koristi“. Jednaka prava žena u javnom i političkom životu ogledaju se u sledećem: pravo da budu birane pod jednakim uslovima i bez diskriminacije u sva tela koja se biraju putem javnih izbora, da učestvuju u stvaranju i sprovođenju vladine politike, da zauzimaju rukovodeće položaje i obavljaju sve javne funkcije na svim nivoima vlasti, da učestvuju u radu organizacija i udruženja koja se bave javnim i političkim životom, da predstavljaju svoje vlade na međunarodnom nivou i učestvuju u radu međunarodnih organizacija.³

2. Na drugoj strani, ovakav pravni status žena nije u stvarnosti bitno promenio političku scenu, tako da je slika pravnog statusa žena „de facto” posve drugačija i nije u skladu sa normativnim okvirom. U većini zemalja u svetu na delu je „piramidalna zakonitost” – sa porastom količine moći i nivoa odlučivanja, opada učešće žena u javnom i političkom životu.

3 Više o tome: Zorica Mršević, *Ženska prava su ljudska prava*, Centar za ženske studije i komunikaciju, Beograd, 1994, Dragica Vujadinović, „Perspektive rodne ravnopravnosti u sferi prava – slučaj Srbije“, u: *Perspektive implementacije evropskih standarda u pravni sistem Srbije*, knjiga 2, priredio Stevan Lilić, Centar za izdavaštvo i informisanje, Pravni fakultet, Beograd, 2012, str. 92-109, Natalija Žunić, „Žene u javnom i političkom životu“, Beograd: *Temida*, br. 2/2001, str. 57-59.

U svetu je 1945. godine bilo 3% žena u parlamentu, 2000. godine ih je bilo 13,4%, a 2008. godine 17,9%. Danas su u najvećem broju zemalja članica Saveta Evrope žene zastupljene sa manje od 30% mesta u parlamentu. Izuzetak su nordijske zemlje (Norveška, Švedska, Danska, Finska, Holandija, prosečna zastupljenost žena je oko 41%, u Nemačkoj 31%). U preostalom broju država članica Saveta Evrope zastupljenost žena manja je od 19,2%. Jedna trećina nacionalnih parlamenata u svetu broji manje od 10% žena, u 17 parlamenata ima manje od 3% žena, a u 7 parlamenata uopšte nema žena.⁴

Istraživanja političke stvarnosti u globalnim razmerama, na primeru položaja žena, otkrivaju da danas: žene obavljaju 1-2% izvršnih funkcija vlasti; od 150 predsednika država samo je 7 žena; od 192 predsednika vlade samo je 8 žena; žena ministara na svetskom nivou ima oko 16%; samo 22 zemlje sveta imaju 30% žena ministarki; žene ministri ne postoje u 13 zemalja sveta; žena na ministarskom nivou u „kritičnoj masi“ od 30% ima u 5 zemalja sveta: Švedska, Finska, Lihtenštajn, Barbados i Sejšeli; žena ministara u Istočnoj Evropi ima manje od 5%.⁵

Učešće žena u politici u socijalističkim zemljama, uključujući i bivšu SFR Jugoslaviju bilo je veće tokom socijalističkog perioda (1945-1989) nego nakon uvođenja političkog pluralizma i višestranačkog sistema 1990. godine. Iako se ocenjuje da je politička participacija žena tokom socijalizma predstavljala više formalno ispunjavanje kvota nego što je omogućavala stvarni uticaj na politike, već sama činjenica da je nakon prvih višestranačkih izbora udeo žena u parlamentu većine postjugoslovenskih država iznosio ispod 5% ukazivala je na izrazito pogoršanje uključenosti žena u političke struktura.

3. Zemlje Istočne i Srednje Evrope, suočene sa problemima tranzicije u periodu od 1990. do 2005. godine, nisu postigle da u svojim parlamentima na kraju XX veka imaju više od 10% žena. Na taj način zadržan je tradicionalni model uspostavljanja ženskih prava „de iure“, a u pogledu zastupljenosti žena u društvenom i političkom životu „de facto“ je učinjen korak unazad. Danas je situacija umnogome drugačija: posle nekoliko izbora u poslednjoj deceniji broj izabраниh žena u parlamentima je dostigao u nekim zemljama i preko 25%.

4 Pipa Noris i Mona Lena Kruk, „Rodna ravnopravnost na izbornim funkcijama, Akcioni plan u šest koraka“, <http://www.osce.org/hr/odihr/107917?download=true>, *Report on equality between women and men 2010*, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2010.

5 Isto.

Kada je reč o državama nastalim na prostoru Bivše Jugoslavije, uočavamo slične procese odsustva žena u političkim institucijama kao i u ostalim zemljama u tranziciji. Na prvim slobodnim višestranačkim izborima krajem devedesetih godina XX veka žene su se našle na političkoj margini: u Sloveniji 13% su žene, u Hrvatskoj 4,5%, Bosni i Hercegovini 2,9%, Makedoniji 3,3%, Crnoj Gori 4%, a u Srbiji čak 1,6% slobodno izabраниh poslanika činile su žene, što samo pokazuje njihovu potpunu političku marginalizaciju.⁶ Dakle, sem Slovenije u svim postjugoslovenskim državama zastupljenost žena u parlamentu bila je u poslednjoj deceniji XX veka ispod 4%, tako da je na delu je bila potpuna marginalizacija žena.

3. Rodni stereotipi i slika žena u politici

1. U teoriji je nepodeljeno mišljenje da se svi mi rađamo u političkoj zajednici u kojoj postoji formirana politička kultura uloga. Te različite uloge koje polovi imaju u politici i njihovo generacijsko prenošenje rezultat su delovanja društva i kulture na proces političke socijalizacije polova. U samim osnovama socijalizacije, stoje različito društveno definisani, kulturni obrasci, stavovi, karakterne osobine i ponašanja koja su primerena dečacima, odnosno devojkicama. Stereotipna shvatanja o karakteristikama muškog i ženskog pola stvaraju dve različito društveno legitimisane ideologije – ideologiju muškog pola i ideologiju ženskog pola, ili ideologiju dominacije i ideologiju subordinacije.⁷

Osobine muškog i ženskog stereotipa igraju značajnu ulogu u zadobijanju pozicija koje polovi imaju u privatnom, javnom i političkom životu, gradeći i obnavljajući tako naše tradicionalne stavove. Istraživanja koja su rađena govore da se u Srbiji savremeni stereotipi o ženi ne razlikuju mnogo od tradicionalne predstave o ženi. Ž. Trebješanin je ukazao da „Empirijska istraživanja vršena u današnje vreme pokazuju da se stereotipna predstava o ženi u svojoj biti ne menja vekovima“⁸

6 Lilijana Čičkarić, „Politička participacija i reprezentacija žena u zemljama postsocijalističke Evrope“, *Sociološki pregled*, Beograd, vol. XLIII (2009), no. 3, str. 343–359.

7 Natalija Žunić, „Rodni stereotipi u politici“, str. 288-289. Ova autorka posebno ukazuje na vezu između političke participacije i rodne socijalizacije. „Percepcija da politika treba da bude polje u kome su muškarci posebno moćni, predrasuda je utemeljena u mnogim kulturama, a koja se naslanja na činjenicu da momci i devojke, muškarci i žene, više vrednuju muškost od ženskosti. Tako se karakteristike rodno obeležene političke participacije dovede u vezu sa rodnom socijalizacijom, naime, ona može da proizvede devojke koje imaju manje samopoštovanja prema mogućnostima samorealizacije, pa su upućene na `život od dužnosti`, dok je dečacima dopušten nezavistan, samostalan i aktivan život.“ (str. 289).

8 Žarko Trebješanin, „Stereotipi o ženi u srpskoj kulturi“, *Nova srpska politička misao*,

On daje primere istraživanja obavljenih kod nas, gde ženu vladajući stereotipi određuju kao: lakomislenu, koketnu, detinjastu, plašljivu, histeričnu, kapricioznu, brljivu, brbljivu, lakoumnu, lukavu, poslušnu, pasivnu, slabu, nestalnu, umiljatu, sramežljivu, sažaljivu, ljubopitljivu, sklonu udešavanju, sa potrebom da se zaljubljuje i da ima decu. Na drugoj strani, za muškarca se smatra da je: odlučan, nepokolebljiv, odmeren, smiren, disciplinovan, metodičan, organizovan, diskretan, iskren, ambiciozan, željan moći i slave, zapovednik, samozadovoljan, samouveren, karijerista, željan afirmacije, plahovit, kreativan, bistar, objektivan, skeptičan, razločan, bestidan. Stoga se muškarci više posvećuju javnom životu, njima pripada svet ekonomije i politike i oni određuju kako se raspoređuju moć i bogatstvo.

Do sličnih zaključaka je došao i Nenad Havelka, koji kaže da se ciljevi socijalizacije razlikuju za dečake i devojčice. „Dobar dečak” je onaj koji će postati autonoman pojedinac, i biti hrabar, izdržljiv, samostalan i samopouzdan muškarac, a biti „dobra devojčica” znači uspešno igrati ulogu majke, supruge i domaćice, koja će biti zavisna i podređena mužu.⁹

Natalija Žunić takođe ukazuje da „rezultati istraživanja, koje je obavljeno među pripadnicima/cama različitih kultura, govori o tome da `dečaci i devojčice prikazuju svoje očeve kao mnogo bolje obaveštene o politici, čak i onda kada su majke dominantne u drugim ne-političkim aspektima socijalizacije`. Sa tim, neosporno, u vezi je i činjenica da su `žene u poređenju sa muškarcima manje zainteresovane i manje obaveštene o politici i da sebe doživljavaju politički manje efikasnim`. Žene političarke se percipiraju po njihovim `tipično` femininim osobinama, kao što je biti topla i senzibilna, i stoga se pretpostavlja da su žene eksperti za tzv. ženske oblasti, kao što je obrazovanje i/ili ženska pitanja. Za muškarce političare se smatra da poseduju `tipične` maskuline crte, kao što je biti pouzdan i snažan, i pretpostavlja se da je dobro da upravljaju tzv. muškim pitanjima - kriminal i odbrana.“¹⁰

Istorijski, u kontekstu patrijarhalne kulture, muški i ženski rod su „osvoji-li“, svaki isključivo za sebe, dve nejednake i neravnopravne, u smislu socijalne moći i ugleda, oblasti ljudskog života: privatnu i javnu. Žene su danas, kao i pre, ograničene na privatni prostor, porodični svet u okviru doma, na decu i poslove u domaćinstvu. (Podsetimo se da je u nacističkoj Nemačkoj to definisano kao ideologija „Tri K”: die Kinder, die Küche, die Kirche - deca, kuhinja, crkva).

Beograd, br. 2, 2002, str. 56.

9 Nenad Havelka, *Socijalna percepcija*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2001. str. 124.

10 Natalija Žunić, „Rodni stereotipi u politici“, str. 289-290,

Dakle, odsustvo žena iz politike u Srbiji je, pre svega, rezultat proizvođenja kulturno i socijalno različito utemeljenih identiteta muškog i ženskog roda. Patrijarhalna tradicija u ovom kulturnom prostoru ženu identifikuje kroz njene „prirodne“ uloge majke i supruge, a ne kao nekoga ko ima svoje posebnosti i pravo da odlučuje o svom životu i zastupa svoje interese. Tradicionalna, istorijski zasnovana svest o ženi u politici je najrigidnije uporište muškog političkog koncepta. Taj model tradicionalnosti je principijelno isključivao žene i insistirao na predstavi o ženi koja suštinski ne pripada politici i u kojoj za nju nema političkog prostora. U relacijama porodica-žena-politika, odvija se svojevrsna korelativna veza i diskriminacija žena, kao i jedan reverzibilan proces – onoliko koliko ima žena u politici, toliko ih je manje u porodici i obrnuto.

2. U srpskoj politici se odvija preslikavanje i manifestovanje društvenih uloga i obrazaca ponašanja polova. Iskustvo svakodnevnog života potvrđuje da muškarci, a ne žene, oblikuju, usmeravaju i definišu javnu oblast politike - i to u svim onim delovima u kojima ona podrazumeva eksplicitnu moć i vlast. Na taj način Srbija je tipičan primer otuđenog položaja žene. U poslednjoj deceniji XX veka krize i ratova došlo je do uspona neokonzervativizma, šovinizma, i neobiologizma koji su u prvom planu antifeministički. Oni su srpsku ženu vratili „kući, kuhinji, deci“ i sveli je na biološko-reproduktivnu funkciju. Nažalost, većina žena Srbije usvojila je ponižavajuće stereotipe i uticaje na njenu (pod)svest od strane patrijarhalnih i političkih moćnika, veličanjem materinstva, nacionalnog i patriotskog, razlikovanjem muškog i ženskog morala, prihvatanjem svog podređenog položaja i nadeksploatacije kao usuda itd.

Otežavajući faktor u ukupnom socijalnom i ekonomskom položaju žena predstavlja nedovoljna pažnja i ignorantski odnos državnih organa i javnosti koja se poklanja ovoj kategoriji stanovništva, a onda, i nejednaka društvena percepcija muškaraca i žena u Srbiji doprinosi održavanju dominacije kao moćnog sredstva oblikovanja društva. Preovlađujući javni govor i retorika izražavaju stereotipe i predubedenja prema ženama koji su se vekovima utiskivali u naše društvo i u (pod)svest njegovih muških i ženskih aktera.

Stavovi koje možemo prepoznati, kao deo životnog i društvenog iskustva žena u Srbiji, iz okvira svakodnevnog života su: da i dalje opstaju predrasude i stereotipi o rodnim ulogama i ograničenim sposobnostima žene za preuzimanje političke odgovornosti, da se žene u ogromnoj većini ne interesuju za politiku, da žene ne mogu da prepoznaju sebe u „prljavim vodama“ politike, da se slika ženskog političkog angažmana još uvek stvara na ovim prostorima,

da je prisutna odbojnost žena prema „političkom radu“, da se problemi žena u društvu ne smatraju političkim problemima, i sl.¹¹

Iz tih razloga kompleks „ženskih problema“ u političkom predstavljanju je delikatna i složena oblast. Stoga je, radi normativnog i stvarnog poboljšanja, neophodno da se analitički sagleda postojeće stanje, s ciljem da se materijalni i socijalni položaj žena učini delotvornim u smislu ravnopravnijeg, sadržajno bogatijeg i punijeg života. Pouzdani korak u tom pravcu je čuti glas samih žena, prigušeni glas iz senke autonomnih, samosvojnih žena-stvaralaca i javnih delatnica, glas protiv diskriminacije, glas koji nastoji da uspostavi kontinuitet samosvojnog ženskog angažmana, onu skrivenu tradiciju alternativnih društvenih pokreta s najvećim emancipatorskim potencijalom na ovim prostorima.

Prvi korak na putu ka vlastitoj emancipaciji koji same žene moraju učiniti je prevazilaženje interiorizacije svog podređenog položaja. Istorijsko iskustvo nam govori da je taj korak za samu ženu bio najteži, i to ne samo iz tradicionalno-patrijarhalnih već iz individualno-psiholoških razloga. Otuda uspeh koji su pojedine žene Srbije ostvarile na ovom planu ima širi, principijelni i dalekosežni značaj.

3. U Srbiji su malobrojna istraživanja o položaju žena u politici. Još manje je stručnih radova i monografskih studija o tom pitanju. Ta istraživanja i radovi najčešće su pisani sa opšteteorijskog stanovišta (Daša Duhaček, Dragica Vujadinović), antropološkog (Žarana Papić), istorijskog (Neda Božinović, Ivana Pantelić) sociološkog (Anđelka Milić, Marina Blagojević, Natalija Žunić, Slobodanka Nedović), pravno-političkog (Zorica Mršević, Marijana Pajvančić, Vesna Nikolić-Ristanović), ekonomskog (Lilijana Čičkarić), psihološkog (Nada Korać) i medijskog (Dubravka Valić Nedeljković, Snježana Milivojević, Višnja Baćanović, Veronika Mitro, Zorana Joksimović, Dijana Subotički).¹²

11 Natalija Žunić, „Žene, politika i ženska prava – činjenice i mogućnosti“, u: *Ljudska prava za žene*, Zbornik radova, OGI, Niš, 2004, str. 19.

12 Anđelka Milić, *Žene, politika, porodica*, Institut za političke studije, Beograd, 1994; Marina Blagojević, *Žene izvan kruga*, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 1991; Neda Božinović, *Žensko pitanje u Srbiji: u XIX i XX veku*, Beograd, 1996; Zorica Mršević, *Ženska prava su ljudska prava*, Centar za ženske studije i komunikaciju, Beograd, 1994; *Žene i politika: Nova militarizacija Europe – posledice i utjecaji*, Ženska infoteka pres, Zagreb, 1999; Žarana Papić, *Antropologija žene*, Centar za ženske studije, Beograd, 2003; *Mapiranje mizoginije u Srbiji: diskursi i prakse*, priredila Marina Blagojević. *Asocijacija za žensku inicijativu*, Beograd, 2005; Lilijana Čičkarić, „Politička participacija i reprezentacija žena u zemljama postsocijalističke Evrope“, *Sociološki pregled*, Beograd, vol. XLIII (2009), no. 3, str. 343–359, Snježana Milivojević, ur., *Žene i mediji – strategija isključivanja*, Genero: časopis za feminističku teoriju i studije kulture, Centar za ženske studije, Beograd, 2004; Marijana Pajvančić, *Ravnopravnost*

Ipak, uvidom u njihove radove može se uočiti da se mali broj autorki sistematski i u kontinuitetu bavilo ovom tematikom i da posebno nedostaju interdisciplinarna istraživanja participacije žena u politici.

U stranoj, daleko bogatijoj literaturi ima različitih teorijskih pristupa o javnom delovanju žena u društvu. Pitanje rodne (ne)ravnopravnosti istraženo je u okviru različitih disciplina. Kao ilustraciju pomenimo nekoliko preovlađujućih stavova. Meri Vulstonkraft¹³ je još u XVIII veku kritički preispitala politička i moralna pitanja emancipacije žene. Pjer Burdje¹⁴ je obrazložio koncept vladavine muškaraca u kojem žene imaju uski prolaz do javnog predstavljanja svojih radova i akcija. Kerol Giligan¹⁵ je među prvima postavila pitanja identiteta kroz pozivanje na razlike (prvo između žena i muškaraca) u američkim feminističkim teorijama. Ipak, jedno od najvažnijih savremenih istraživanja na polju identiteta je knjiga Džudit Batler *Nevolje s rodom*.¹⁶ U multidisciplinarnom pristupu ideologiji neravnopravnosti nezaobilazno je ime Teuen A. Van Dijk¹⁷ koji ukazuje na složene odnose između ideologije i diskursa.

4. Demokratska tranzicija i ženskapolitička prava – slučaj Srbije

Bez obzira na relativno dugu istoriju socijalističke emancipacije žena, u Srbiji se nije značajno promenio položaj i uloga žena u političkom životu. Uprkos deklarativnoj retorici o ravnopravnosti žena u politici u periodu od 1990. do 2005. godine je prisutan trend njihove neravnopravnosti i diskriminacije.

---

polova u političkom životu, UNDP, Beograd, 2010; Marijana Pajvančić, Nevena Petrušić, Senad Jašarević, (2010). *Komentar Zakona o ravnopravnosti polova*, FES, Beograd, 2010; Dijana Subotički, *Tiha većina: životne priče političarki iz Srbije*, UG PostPesimisti Kikinde i Banatski kulturni centar, Kikinda, 2013.

- 13 Meri Vulstonkraft (1759-1797) je bila britanska književnica, filozofkinja i začetnica liberalnog feminizma. Njeno delo *Obrana prava žena* (1792), smatra se najbitnijim feminističkim tekstom XVIII veka. Zalagala za jednak pristup obrazovanju za žene. Meri Vulstonkraft, *Obrana prava žena*, Filip Višnjic i Centar za ženske studije, Beograd, 1994.
- 14 Pjer Burdje, *Vladavina muškaraca*, CID, Podgorica, 2001,
- 15 Carol Gilligan: *In a Different Voice, Psychological Theory and Women's Development*, Harvard University Press, Cambridge 2003, 6.
- 16 Butler, Judith (2000). *Nevolje s rodom. Feminizam i subverzija identiteta*, Ženska infoteka, Zagreb, 2000.
- 17 Teuen A. Van Dijk, *Ideologija: multidisciplinarnan pristup*. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2006, str. 175.

One su još uvek žrtve predrasuda o svojoj potčinjenoj ulozi u političkom životu i stereotipa o sopstvenim ograničenim sposobnostima za preuzimanje političke odgovornosti. Ipak, poslednjih godina učinjeni su značajni koraci ka ostvarivanje rodne ravnopravnosti u politici i sprečavanju diskriminacije žena u Srbiji.

4.1. Društveni položaj žene u uslovima tranzicije.

1. U Srbiji je društveni položaj žene u uslovima tranzicije pogoršan. U protivrečnim tranzicionim procesima žene su, po pravilu, bile odsutne iz političkog života, tako da je samo neznatan broj zauzimaao rukovodeća mesta u organima vlasti na svim nivoima. Kao i u ostalim zemljama u procesu tranzicije od 1990. do 2012. godine nije bilo statistički i suštinski značajnog broja žena u političkim institucijama.

Razlozi odsutnosti žena iz politike su i ovde objektivni i subjektivni. Kao objektivni razlog najčešće se navodi konfliktnost porodične i javne uloge žena (nedostatak slobodnog vremena, preopterećenost radom, dvostruki rad i radno vreme u privatnom, kućnom i javnom, profesionalnom prostoru, briga i odgovornost za porodicu). U subjektivne razloge ubrajaju se: (1) interiorizacija podređenosti; (2) same žene ne žele da se uključe u politiku; (3) nedostatak samopouzdanja, nesigurnost, preosetljivost, vezanosti za porodicu, ili želja da ostanu „nevidljive“, izvan „neprijateljskog“ javnog života.

Ovim razlozima pridodaju se i brojne ideološke konfuzije savremenog feminizma.¹⁸ U prvoj fazi od 1945-1968. na delu je bio snažan pokret za oslobođenje žene široko otvoren za uticaj radničkog pokreta, marksizma, frojdizma, popularnih filozofskih pravaca (frojdizam, egzistencijalizam, progresizam i sl.), koji su doprineli univerzalizaciji ženskih prava i otvorili mogućnost emancipacije žene kao njene opšteljudske emancipacija.

U drugoj fazi savremenog feminizma od 1968. godine do danas pojavile su se dve struje. S jedne strane, *radikalni feminizam* koji kaže da je potčinjavanje žena u osnovi svih društvenih nejednakosti, pri čemu se muškarci generalno tretiraju kao tlačitelji žena. Na drugoj strani je *liberalni feminizam* (feminizam jednakosti, individualistički feminizam), koji odbija da posmatra muškarce i žene kao neprijateljski suprotstavljene klase i zalaže se da se pravom menjaju odnosi među polovima.

---

18 Mišel Andre, *Feminizam*, Plato i Ženske studije, Beograd, 1997, Daša Duhaček, „Politički subjekt u savremenim političkim teorijama“, *Ženske studije*, Beograd, br. 1, 2014, Slobodan Antonić, *Iskušenja radikalnog feminizma*, Službeni glasnik, Beograd 2012, str. 7-46.

2. Podaci o opštem položaju žena u Srbiji su poražavajući i obespekujućiji. Do pre dvadesetpet godina žene Srbije i Jugoslavije su imale bolji društveni položaj nego žene u mnogim razvijenim zemljama. Međutim, tokom protekle dve decenije došlo je do apsolutnog pogoršanja položaja najvećeg broja žena, što je dovelo do opadanja njihovog životnog standarda i sistematskog istiskivanja iz javnog, posebno političkog života. Dok je u parlamentima republika bivše Jugoslavije bilo 30% žena, u poslednjoj deceniji XX veka on je tri puta manji.

Videli smo da je u uslovima tranzicije došlo do političke marginalizacije i odsustva žena iz institucionalnog političkog života na prostorima bivše Jugoslavije. To je bio slučaj i sa Srbijom u kojoj se tokom 1990-ih godina udeo žena u politici samo neznatno povećao (sa 1,6% 1990. na 4,4% u 1992, pa na 6,4% u 1997. godini).¹⁹ U skupštinama Srbije na svim nivoima broj žena od 1990-2003. nije prelazio 6-7%.

Posle demokratskih promena 2000. u Saveznoj skupštini SR Jugoslavije od ukupno 178 poslanika, bio je samo 10 žena (5,62%), dok u Narodnoj skupštini Republike Srbije od 250 poslanika 27 su bile žena (10,7%), što je u odnosu na prethodni saziv bio duplo veći broj. U lokalnim skupštinama je bilo 6,5% žena. Od ukupno 160 opština u Srbiji, na lokalnim izborima 2000. godine nije izabrana nijedna žena (to je skoro 24% opština), u 40 opština (svaka četvrta) u skupštinu je izabrana samo jedna žena.

Nakon parlamentarnih izbora 2008. godine participacija žena u zakonodavnoj vlasti je povećana na 21,6 %. Danas u 2015. godini situacija je znatno povoljnija: u Narodnoj skupštini RS od 250 poslanika 33,6% su žene, a muškaraca ima 66,4%.²⁰

Dakle, u srpskoj politici od nastanka moderne države u 19. veku do današnjih dana, odvija preslikavanje i manifestovanje društvenih uloga i obrazaca ponašanja polova. Iskustvo svakodnevnog života potvrđuje da muškarci, a ne žene, oblikuju, usmeravaju i definišu javnu oblast politike - i to u svim onim delovima u kojima ona podrazumeva eksplicitnu moć i vlast. To je dominiralo u javnom diskursu i praksi tranzicije Srbije krajem XX i početkom

19 Vidi: Vesna Nikolić-Ristanović, *Ženska prava i društvena tranzicija u SR Jugoslaviji*, Centar za ženske studije, Beograd, 1997.

20 Polna struktura parlamenta Republike Srbije u 2015. godini. Dostupno na: <http://www.parlament.gov.rs/narodna-skupstina-/narodna-skupstina-u-brojkama/saziv-od-31-maja-2012-godine/po>.

XXI veka. Poslednjih godina to se formalno i normativno menja, ali faktički su prisutni elementi političke diskriminacije žena.²¹

4.2. Sprečavanje političke diskriminacije žena

1. Danas postoje oblasti društvenog života koje pokazuju izrazitu osetljivost i ranjivost kada je u pitanju oblast diskriminacije ljudi. To su: diskriminacija polova, etnička diskriminacija, verska diskriminacija, politička diskriminacija, diskriminacija manjina, diskriminacija osoba s invaliditetom, homofobija – diskriminacija nad GLBT populacijom, diskriminacija osoba koje žive sa HIV/sidom. U cilju sprečavanja diskriminacije ovih populacija, tokom poslednje dve decenije donet je veliki broj pravnih i političkih akata, tako da se s razlogom govori o novom antidiskriminacionom pravu kao refleksiji društvene zbilje.

Stavljanje van zakona čitavih grupa lica koja imaju istu boju kože, nacionalnost ili veroispovest trebalo bi da je već stvar daleke prošlosti. Diskriminacija ljudi samo zbog toga što imaju određena lična svojstva – ubijanje i proterivanje pripadnika određene nacionalnosti, paljenje verskih objekata, diskriminacija osoba s invaliditetom, nasilje nad homoseksualcima, uskraćivanje lekarske pomoći licima sa HIV virusom, ne može da se opravda ni pravnim ni moralnim razlozima.

Sprečavanje diskriminacije i u tom kontekstu ostvarivanje ljudskih prava žena predmet je sistematskog rada Ujedinjenih nacija, regionalnih organizacija i tela, kao i nacionalnog zakonodavstva. To je rezultat generalnog trenda borbe za ljudska prava, ali i upornog, vekovnog delovanja samih žena i njihovih organizacija. Videli smo da su na međunarodnom planu, pored opštih, doneti i posebni dokumenti kojima se uređuje položaj žena, garantuje im se ravnopravnost i zabranjuje njihova diskriminacija.²²

21 Uprkos normativnom okviru, visokim standardima i deklarativnoj retorici o ravnopravnosti žena u politici, u Srbiji je još uvek prisutna neravnopravnost i diskriminacija žena. Pravo samo po sebi nije dovoljna garancija uspostavljanja rodne ravnopravnosti. To ima za posledicu brojne probleme i paradokse. „Jedan od paradoksa jeste i to da je pravo nužan preduslov emancipacije, ali da pravo – kao formalni garant – jeste daleko od garantovanja istinske rodne ravnopravnosti. Pravna jednakost ne znači automatski i stvarnu jednakost među polovima.“ (Dragica Vujadinović, „Rod i pravna regulativa“ u: *Perspektive implementacije evropskih standarda u pravni sistem Srbije*, knjiga 3, priredio Stevan Lilić, Centar za izdavaštvo i informisanje, Pravni fakultet, Beograd, 2013.

22 Vidi: Zorica Mršević, *Standardi i mehanizmi za postizanje rodne ravnopravnosti u demokratskim zemljama*, drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje, OEBS, Beograd, 2002, 226 str., Natalija Žunić, „Diskriminacija žena i ženska ljudska prava“, u: *Klinika za ženska prava*. Zbirka radova, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, 2011, str. 13.

2. Prihvatanje najviših evropskih standarda u sprečavanju diskriminacije izazov je za nacionalno zakonodavstvo. Veći broj zemalja pristupio je recepciji ovih evropskih standarda i stvaranju odgovarajućeg pravnog okvira protiv diskriminacije. Kako stoje stvari u Srbiji?

Usvajanje antidiskriminacionog zakona je obaveza naše države. Ispunjenje ove obaveze izričito su zahtevala tela Ujedinjenih nacija i zvaničnici Saveta Evrope i Evropske unije. Ali i više od toga, naša država se prilikom usvajanja strategije pridruživanja Evropskoj uniji obavezala na donošenje zakona protiv diskriminacije. Ova obaveza ne odnosi se samo na zaštitu posebnih grupa lica već i na usvajanje zakona kojim bi se svakome obezbedila pravna zaštita od diskriminacije, bez obzira na njegovo ili njeno lično svojstvo.

Brojne organizacije civilnog društva Srbije podsećale su državu na ovu obavezu. Organizovane u trajne ili *ad hoc* koalicije, ove organizacije su sprovodile kampanju za usvajanje pravnog okvira protiv diskriminacije i borile se protiv slučajeva diskriminacije.²³ Postepeno su vodeće političke stranke i delovi političke elite prihvatili strategiju borbe protiv diskriminacije. Zahvaljujući tome, Srbija (ranije u okviru SFRJ i SRJ i državne zajednice Srbija i Crna Gora) je ratifikovala većinu međunarodnih dokumenata koji se tiču ravnopravnosti polova i političkih prava žena.

Da bi se obezbedila primena ovih međunarodnih dokumenata u Srbiji i postiglo izjednačenje prava i mogućnosti žena u svim oblastima, bilo je neophodno da se predvide nova rešenja u ovoj oblasti, da se postave temelji nove osmišljene državne politike podrške. U tom kontekstu *ravnopravnost polova* je termin koji je u poslednjih deset godina uveden u nekoliko zakona i podzakonskih akata u Srbiji, kao i preporuka evropskih institucija.

U tim procesima, prvi korak ka novom antidiskriminacionom pravu u Srbiji predstavljao je unošenje odredaba o zabrani diskriminacije građana po bilo kom osnovu u Povelju o manjinskim i ljudskim pravima Srbije i Crne Gore, koju su skupštine Srbije, Crne Gore i SRJ usvojile početkom 2003. godine. U Povelji izričito je zabranjena diskriminacija po osnovu pola (član 3). Drugi korak je učinjen kada je Ustav Republike Srbije od 8. novembra 2006. preuzeo odredbe o zaštiti ljudskih prava iz Povelje o manjinskim i ljudskim pravima Srbije i Crne Gore, uključujući i antidiskriminatorske odredbe. Ustavom iz 2006. godine je izričito zabranjena diskriminacija žena (član 15 i član

23 Videti Saša Gajin, Vladimir Vodinelić, Tanja Drobnjak, Borko Nikolić, *Antidiskriminaciono pravo, Vodič*, treće izdanje, sa prevodom na romski, albanski i mađarski jezik, Centar za unapređivanje pravnih studija, Beograd 2008.

21). Treći korak je bio donošenje Zakon o zabrani diskriminacije²⁴ (kojim se štite ljudska prava i sprečava diskriminacija svih građana) i Zakon o ravnopravnosti polova²⁵ kojim se sprečava diskriminacija žena.

3. Zahvaljujući tome u protekloj deceniji u Srbiji je stvoren je normativni okvir i institucionalni mehanizmi za unapređivanje rodne ravnopravnosti: Zakon o zabrani diskriminacije, Zakon o ravnopravnosti polova i Nacionalna strategija za unapređenje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti. Uz to, revidirani su različiti relevantni zakoni: Zakon o porodici, Krivični zakon, Zakon o radu, Zakon o zapošljavanju. Zajednički imenitelj u svim ovim aktima o ravnopravnosti polova jeste da su svi dužni da poštuju ravnopravno učešće žena i muškaraca u svim oblastima javnog i privatnog sektora u skladu sa opšteprihvaćenim odredbama međunarodnog zakonodavstva.

Važan korak u primeni pomenutih međunarodnih dokumenata u procesu ostvarivanja ravnopravnosti žena jeste Nacionalna strategija za unapređenje položaja žena i unapređenje rodne ravnopravnosti (2009-2015).²⁶ Strategijom je definisano šest prioriternih oblasti. Jedna od oblasti je i dekonstrukcija rodni stereotipa, kao i promocija principa na kojima se zasniva koncept rodno ravnopravnog društva. Razume se da je formulisanje i realizacija te strategije moguća samo uz punu participaciju samih žena i mreže ženskih nevladinih organizacija. Budući da se fenomen rodne ravnopravnosti danas stavlja u kontekst socijalnog uvida i osnovnih ljudskih prava, jasno je da se taj pristup mora primenjivati i kroz vrlo specifičan jezik, kojim se govori u oblasti definisanja i primene koncepta rodne ravnopravnosti.

U skladu sa tom strategijom formirani su i dodatni institucionalni mehanizmi za unapređivanje rodne ravnopravnosti: Uprava za rodnu ravnopravnost, Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike Republike Srbije (ugašena Zakonom o vladi 2014), Savet za ravnopravnost polova Republike Srbije, Odbor za ljudska i manjinska prava i ravnopravnost polova Narodne Skupštine Republike Srbije,

24 Zakon o zabrani diskriminacije, Službeni glasnik RS, br. 22/2009, URL: [http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zabrani_diskriminacije.html]

25 Zakon o ravnopravnosti polova, Službeni glasnik RS, br. 104/2009, [http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_ravnopravnosti_polova.html]

26 Nacionalna strategija za unapređenje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti. Službeni glasnik RS, 15/2009, URL: [http://www.ombudsman.rodna-ravnopravnost.rs/attachments/013_NACIONALNA%20STRATEGIJA%20ZA%20POBOLJ%20ANJE%20POLO%20BDAJA%20C5%BDENA%20I%20UNAPRE%20IVANJE%20RODNE%20RAVNOPRAVNOSTI.pdf]

Zaštitnik građana, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pokrajinski sekretarijat za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova AP Vojvodine, Odbor za ravnopravnost polova Skupštine AP Vojvodine, Pokrajinski Zavod za ravnopravnost polova, Pokrajinski ombudsman, Lokalni mehanizmi za ravnopravnost polova.

Poseban značaj za ostvarivanje rodne ravnopravnosti u politici ima i formiranje Ženske parlamentarne mreže Srbije, koja je osnovana 14. februara 2013. godine kao neformalna mreža poslanica svih političkih stranaka u Narodnoj skupštini Republike Srbije. Imajući u vidu važnost i svrsishodnost umrežavanja političarki na svim nivoima, Ženska parlamentarna mreža želi da podstakne redovno okupljanje parlamentarki Jugoistočne Evrope u cilju razmene iskustava i razmatranja pitanja od zajedničkog interesa.²⁷

4. Konkretni predlozi za promenu pojedinih rešenja u sprečavanju diskriminacije žena nisu mogući bez sveobuhvatne multidisciplinarnе analize pravnika, ekonomista, politikologa, sociologa, psihologa i drugih stručnjaka, bez kojih predlozi novih zakonskih rešenja ostaju gola improvizacija. Imajući to u vidu u periodu od 2000. do 2014. godine na Paliću su održane tri ženske konferencije koje su okupile žene iz različitih sektora, različitih društvenih oblasti, žene različitih uverenja i različitih generacija. Konferencije su održane uz podršku Fridrih Ebert fondacije u Srbiji, a u saradnji sa većom grupom žena iz različitih sektora koje učestvuju u njezinom osmišljavanju.

Prva konferencija je održana u februaru 2000. godine i bila je posvećena razvoju demokratskih promena u Srbiji. Ona je rezultirala definisanjem šest zajedničkih interesa na čijem ostvarenju su posle radile žene iz civilnog društva, medija, sindikata, akademske zajednice i politike. Dodatno je dogovoreno da će se raditi na jačanju ženskih mreža i to posebno žena u politici, civilnom sektoru i sindikatima.

Druga konferencija je održana 2006. godine sa ciljem da se sagleda šta je u međuvremenu postignuto i da se definišu konkretni prioriteti za dalji rad. Konferencija je rezultirala donošenjem platforme „Žene za Evropu“ kojom su se žene jasno odredile po pitanju evropske budućnosti Srbije u trenutku kada o tome nije postojao široki konsenzus u društvu.

27 U tom cilju organizovana je konferencija (2-3. mart 2015) koja je okupila parlamentarke Jugoistočne Evrope da zajedno razmotre mogućnosti buduće saradnje. Pod motom „Ravnopravne i osnažene – zajedno smo jače“, bilo je prisutno 13 delegacija parlamentara zemalja Jugoistočne Evrope. Debatovale se o unapređenju položaja parlamentarki i njihovoj društvenoj snazi i vidljivosti. Parlamentarke iz Slovenije, Hrvatske, BiH, Crne Gore, Makedonije, Albanije, Turske, Moldavije, Rumunije, Bugarske, Grčke, Mađarske, utvrdile su da je važna zajednička solidarnost parlamentarki, razgovor o rodnoj ravnopravnosti, kao i o neophodnosti što većeg prisustva žena u javnom, političkom i privrednom životu Evrope.

Treća konferencija je održana 2014. godine i okupila je veliki broj angažovanih žena na javnim poslovima iz različitih institucija, parlamenta, akademske zajednice, civilnog društva, privatnog sektora, političkih partija, sindikata i medija.²⁸ U optici njihove rasprave našle su se sledeće teme: vladavina prava, politička participacija, ljudska sigurnost i eliminisanje nasilja nad ženama, zapošljavanje i preduzetništvo, poljoprivreda i ruralni razvoj, briga o životnoj sredini, obrazovanje, socijalna politika, sindikalno organizovanje žena, socijalna politika, poreska politika i budžet, obrazovanje, zdravlje i sport, mediji i kultura, žene i nove tehnologije, načini zajedničkog rad nakon konferencije.

Učesnice konferencije su nastojale da definišu razvojne ciljeve u različitim oblastima društvenog života kako bi se pravac razvoja usmerio ka poboljšanju kvaliteta svakodnevnog života žena i muškaraca u Srbiji u periodu 2014-2020. Definisani su različiti ciljevi i njihov zajednički imenitelj sumiran je u sledećih šest tačaka: (1) min 30% žena u političkim partijama, na kandidatskim listama i svim nivoima odlučivanja; (2) ravnopravna podela rada i odgovornosti u ljudi i vlasti u državi; (3) ostvarivanje ravnopravnosti u obrazovanju, zapošljavanju, platama, karijeri i penzijama; (4) život bez ratne politike i nacionalizma, straha i nasilja nad ženama; (5) siguran i legalan abortus, besplatna kontracepcija i zdravstvena preventiva za žene, adekvatna i svima dostupna zdravstvena zaštita; (6) obrazovanje utemeljeno na principima ravnopravnosti, mira, solidarnosti i poštovanja različitosti. U raspravi o mogućnostima realizacije ovih ciljeva zaključeno je „da je upravo u ovom trenutku neophodno da se mobilišu žene koje imaju znanje i moć, dobru volju i iskustvo, da bi kroz razmenu ideja, umrežavanje i međusobno osnaživanje iskristalisale razvojnu viziju koja Srbiji nedostaje“. Ta vizija se u najkraćem može definisati kao „rodna ravnopravnost kao preduslov razvoja evropske i moderne Srbije“.

Na konferenciji je doneta Ženska platforma za razvoj Srbije koja definiše metode i ciljeve za koje će se žene zalagati u pomenutom periodu i koja „treba da da snažan pečat razvoju Srbije u pravcu koji će maksimalno doprinositi dobrobiti svih građanki i građana, i bezuslovno integrisati princip rodne ravnopravnosti u sve društvene oblasti.“²⁹ U tom smislu se posebno ističe da naša razvojna vizija mora biti šire shvaćena kao „vlasništvo nad samim razvojem,

28 Konferencija „Ženska platforma za razvoj Srbije – Palić 2014“, održana je od 31. oktobra do 2. novembra 2014. godine na Paliću u organizaciji Fridrih Ebert fondacije.

29 Ženska platforma za razvoj Srbije (2015).

njegovim ciljevima, metodama i rezultatima, i nije jednostavno svodiva na zahtev za promociju ženskih prava i rodne ravnopravnosti. Rodna ravnopravnost je u osnovi održivog razvoja uz uključenost svih, čiji krajnji cilj je poboljšanje kvaliteta života građana i građanki. Princip rodne ravnopravnosti mora da bude integrisan u logiku razvoja svih društvenih oblasti, ne samo da bi se omogućila ravnopravnost između muškaraca i žena, već da bi razvoj uopšte bio moguć.³⁰

Da bi se realizovali ovi ciljevi i zadaci iz Ženske platforme za razvoj Srbije formirano je telo za koordinaciju poslova državne uprave u oblasti rodne ravnopravnosti. Zadatak ovog tela je da razmatra sva pitanja i koordinira rad organa državne uprave u vezi sa rodnom ravnopravnošću, u cilju unapređenja rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji.³¹

5. Kao rezultat ovih napora i aktivnosti na planu sprečavanja diskriminacije žena poslednjih godina, u Srbiji su učinjeni značajni koraci na putu stvaranja normativnog okvira ravnopravnosti polova i za učešće žena u politici. To je dovelo do značajnih pozitivnih promena na planu ravnopravnosti polova i proširilo mogućnosti participacije žena u javnom, političkom životu.

Nakon poslednjih parlamentarnih izbora u Srbiji formiran je deseti skupštinski saziv 16. aprila 2014. godine u kojem je drugi put u istoriji srpskog parlamentarizma procenat žena u poslaničkim mestima prešao 30 %. U aktuelnom skupštinskom sazivu postoji 12 poslaničkih grupa i tri samostalna poslanika. Samo u jednom slučaju poslanička grupa ima predsednicu (SPS), dok su u svim ostalim slučajevima na čelu poslaničkih grupa muškarci. Od 250 mandata u Narodnoj skupštini Republike Srbije: narodnih poslanica je 85 (34%) a narodnih poslanika je 165 (66%).

Polna struktura prema poslaničkim grupama izgleda ovako: Srpska narodna stranka: 47 (34.56%) : 89 (65.44) = 136, Socijalistička partija Srbije: 8 (32%) : 17 (68%) = 25, Demokratska stranka: 7 (43.75%) : 16 (56.25%) = 16, Socijaldemokratska stranka B.Tadić: 3 (25%) : 9 (75%) = 12, Partija ujedinjenih

30 Isto.

31 Odluka o osnivanju koordinacionog tela za rodnu ravnopravnost (Službeni glasnik RS, br. 121/2014 i 147/2014. Članovi Koordinacionog tela su: Zorana Mihajlović, potpredsednik Vlade i ministarka građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture, predsednik; Jadranka Joksimović, ministarka bez portfelja zadužen za evropske integracije, zamenika predsednik, Aleksandar Vulin, ministar za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Novak Nedić, Generalni sekretar Vlade. Koordinaciono telo ima obavezu da podnosi izveštaj o svom radu Vladi svakih 90 dana. Stručna grupa Koordinacionog tela vrši stručne poslove u vezi sa tekućim pitanjima u vezi rodne ravnopravnosti.

penzionera Srbije: 5 (41.67%) : 7 (58.33%) = 2, Socijaldemokratska partija Srbije: 4 (40%) : 6 (60%) = 10, Jedinstvena Srbija: 2 (28.57%) : 5 (71.43%) = 7 i Nova stranka: 2 (33.33%) : 4 (66,67%) = 6. Slična je situacija i sa manjinskim, odnosno regionalnim strankama: Liga socijaldemokrata Vojvodine: 2 (33.33%) : 4 (66,67%) = 6, Savez vojvođanskih Mađara: 2 (33.33%) : 4 (66,67%) = 6, Srpski pokret obnove, Demohrišćanska stranka Srbije: 2 (33.33%) : 4 (66,67%) = 6, Stranka demokratske akcije Sandžaka: 1 (20%) : 4 (80%) = 5.

Vidimo da je većina poslaničkih grupa ispunila uslove kvota, pojedine grupe su ostvarile i učešće žena od preko 40%. Žene se nalaze na mestu predsednika 8 odbora, uključujući i dva bitna odbora, Odbora za spoljne poslove i Odbora za odbranu i unutrašnje poslove, na čijem su čelu, u prethodnim sazivima, uglavnom bili muškarci. Najzad, prema podacima Interparlamentarne Unije, objavljenim 1. decembra 2014. godine, Srbija se nalazi na, visokom, 25 mestu od 189 zemalja, u pogledu broja žena u parlamentu. Ukoliko uporedimo sa drugim, evropskim zemljama, Srbija se, u odnosu na ovaj kriterijum, nalazi na petom mestu, ispred Italije, Ujedinjenog Kraljevstva, Švajcarske i Francuske.³²

Međutim, rezultati najnovijih istraživanja 2014. položaja žena u skupštinama Srbije pokazuju da i pored poboljšanja položaja žena u Narodnoj skupštini i dalje postoje važna polja nejednakosti i nejednakog tretmana. Na položaju predsednika, potpredsednika i člana predsedništva stranke nalazilo se 46% poslanika, dok je u slučaju poslanica taj procenat bio dvostruko manji i iznosio 21%. Uz to, žene teže ulaze u poslaničke krugove, čemu obično prethode otežan uspon kroz stranačke strukture, potreba da se više dokazuju, za ulaganja više napora i za dobijanje poverenja kolega. Slična je situacija i u manjinskim i regionalnim strankama. Naime, među narodnim poslanicima koji nisu članovi poslaničkih grupa nema žena. Među poslanicima nema invalidkinje niti Romkinje, odnosno na osnovu skupštinskog registra nemoguće je utvrditi pripadnost nacionalnoj zajednici (osim što se od zastupnika/ca manjinskih stranaka „očekuje” da pripadaju toj manjinskoj zajednici). Pored toga, ukoliko se učešće žena posmatra u skladu sa kvotama propisanim Zakonom o ravnopravnosti polova i Zakonom o narodnim poslanicima može se zaključiti da standardi kvote nisu ispunjeni na položajima predsedavanja parlamentom. Mada je u aktuelnom sazivu predsednik Narodne skupštine

32 Vidi: „Komparativna studija radnih tela parlamentarki u državama članicama OESS-a“ [<http://www.osce.org/hr/odihr/118575?download=true>]

Republike Srbije žena, od šest potpredsedavajućih samo je jedna žena. Situacija je još nepovoljnija na lokalnim nivoima. Od 170 opština i gradova Srbije samo su pet gradonačelnice, a svega 16 odsto je na nekoj od rukovodećih pozicija.

Zaključak

Na osnovu svega izloženog, kao glavne zaključke izdvajamo sledeće.

Zajednička karakteristika zemalja u tranziciji u koje spada i Srbija jeste marginalizacija i odsutnost žena iz političkog života. Odsutnost žena iz politike je rezultat delovanja objektivnih razloga, konfliktnosti porodične i javne uloge žena: nedostatak slobodnog vremena, preopterećenost radom i briga i odgovornost za porodicu. Pored toga same žene iz subjektivnih razloga, ne žele da se uključe u politiku (nedostatak samopouzdanja, nesigurnost, preosetljivost, vezanosti za porodicu, ili želja da ostanu „nevidljive“, izvan „neprijateljskog“ javnog života).

Analiza sastava organa vlasti u prvim decenijama tranzicije potvrdila je da žene u parlamentu i drugim političkim institucijama ne deluju u izolaciji i odvojeno od institucija u kojima rade. Jer parlamenti i drugi organi vlasti su „rodno dominantne institucije“. To znači da su parlamenti, u kojima od njihovog postanka dominiraju muškarci, kroz istoriju imali tendenciju da se odupiru ravnopravnoj saradnji žena. Ta praksa se poslednjih godina napušta i prevazilazi i u zemljama u tranziciji. Zahvaljujući tome u novije vreme je prisutan generalni trend porasta broja žena u parlamentima i na mestima odlučivanja.

Na osnovu analize važećih propisa i strateških dokumenata u Srbiji zaključili smo da je tokom poslednje decenije postignut napredak u sprečavanju diskriminacije žena. Srbija je postavila opšti normativni okvir za poštovanje principa jednakosti i zaštite od diskriminacije u svim oblastima društvenog života. Činjenica da je danas u Narodnoj skupštini 34% žena, svrstala je Srbiju na peto mesto u Evropi i 25. u svetu po broju žena u parlamentu. Stvoreni su uslovi za emancipaciju žena u raznim oblastima uključujući i politiku, za kritički dijalog i (samo)refleksiju predstavnika oba pola o univerzalizaciji njihovih partikularnih uloga i elitističkih teorija.

U sagledavanju društvenog položaja i političkih prava žena treba polaziti od interdisciplinarnog modela tumačenja rodne neravnopravnosti, koji, nesumnjivo, mora da pođe od „starog“ sukoba između sfere javnog i privatnog

života muškaraca i žena. Set antidiskriminacionih zakona koji su doneti u Srbiji poslednjih godina predstavlja solidan pravni okvir za ostvarivanje političkih prava i ravnopravnosti žena. Međutim, brojna istraživanja i raspoloživi podaci, kao i praksa institucije Poverenika za rodnu ravnopravnost potvrđuju da su žene u nepovoljnijem položaju u odnosu na muškarce u svim oblastima društvenog života, a posebno je izražena diskriminacija žena na tržištu rada, u učešću u odlučivanju, u ekonomskoj sferi i obrazovanju, kao i rodno zasnovano nasilje prema ženama.³³

Boljih životnih uslova i prava žena nema bez sistematske edukacije našeg stanovništva i relevantnih društvenih i političkih faktora, a ne samo onih koji se bave ovom problematikom. Zato valja izbeći zamke normativističke iluzije po kojoj će nova zakonska regulativa automatski obezbediti ženama bolje životne uslove i političku ravnopravnost. U celini posmatrano, nesumnjivo je da je Srbija poslednjih godina učinila značajne korake u sprečavanju političke diskriminacije žena. Uprkos normativnom okviru, visokim standardima i deklarativnoj retorici o ravnopravnosti žena u politici, još uvek se susrećemo sa pojavama njihove neravnopravnosti i diskriminacije. Nažalost, postoji očigledan jaz između zakonske norme i društvene prakse.

---

33 *Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2014. godinu*, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, mart 2015. godina, str. 39.

Prof. dr Jovica Trkulja*

GENDER UNEQUALITY IN POLITICS - THE CASE OF SERBIA

Summary

Increase in the number of women at the decision-making places is the main feature of political processes in the last decades. Today women are, more than ever in the past, essential part of the political sphere; they win elective positions and occupy important places in the hierarchy of political power. According to the author, these processes in Serbia take place at the contradictory way. In spite of legal and political possibilities, which guarantee political rights to the women and in spite of prohibition of gender discrimination, there is still the so-called „pyramidal law“ by which, with increasing amount of the power and level of decision-making, decreases participation of women in public and political life. On the basis of such defined problem the author sheds light on the following questions: (1) legal and political status of women „de jure“ and „de facto“; (2) gender stereotypes and the image of women in politics; (3) democratic transition and political rights of women in Serbia. The author concludes that Serbia has made significant progress in the field of prevention of political discrimination against women. However, in spite of legal framework, high standards and declarative rhetoric on equality of the women in politics there is still inequality and discrimination.

Key words: Legal and political status of women; gender stereotypes; gender segregation; political participation by women; prevention of discrimination against women.

---

* Jovica Trkulja, PhD. Professor of Law, Faculty of Law University of Belgrade. Judge of the Constitutional Court of Serbia. This article is the result of research within the project *Perspectives of Implementation of European Standards in the Serbian Legal System* (179059), supported by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia..